

اللغة اصف

جایگاه الفاظ مفروده و مرکبه، اصطلاحی و استعمال و امثال فارسی زبان و مقولهای بجز
کلمه با سناد متقدمین و متأخرین مسلمة الاستناد و برای هر یک لفظ
بمعاورد زبان اردو مع اسناد کلام زبان دانان هند

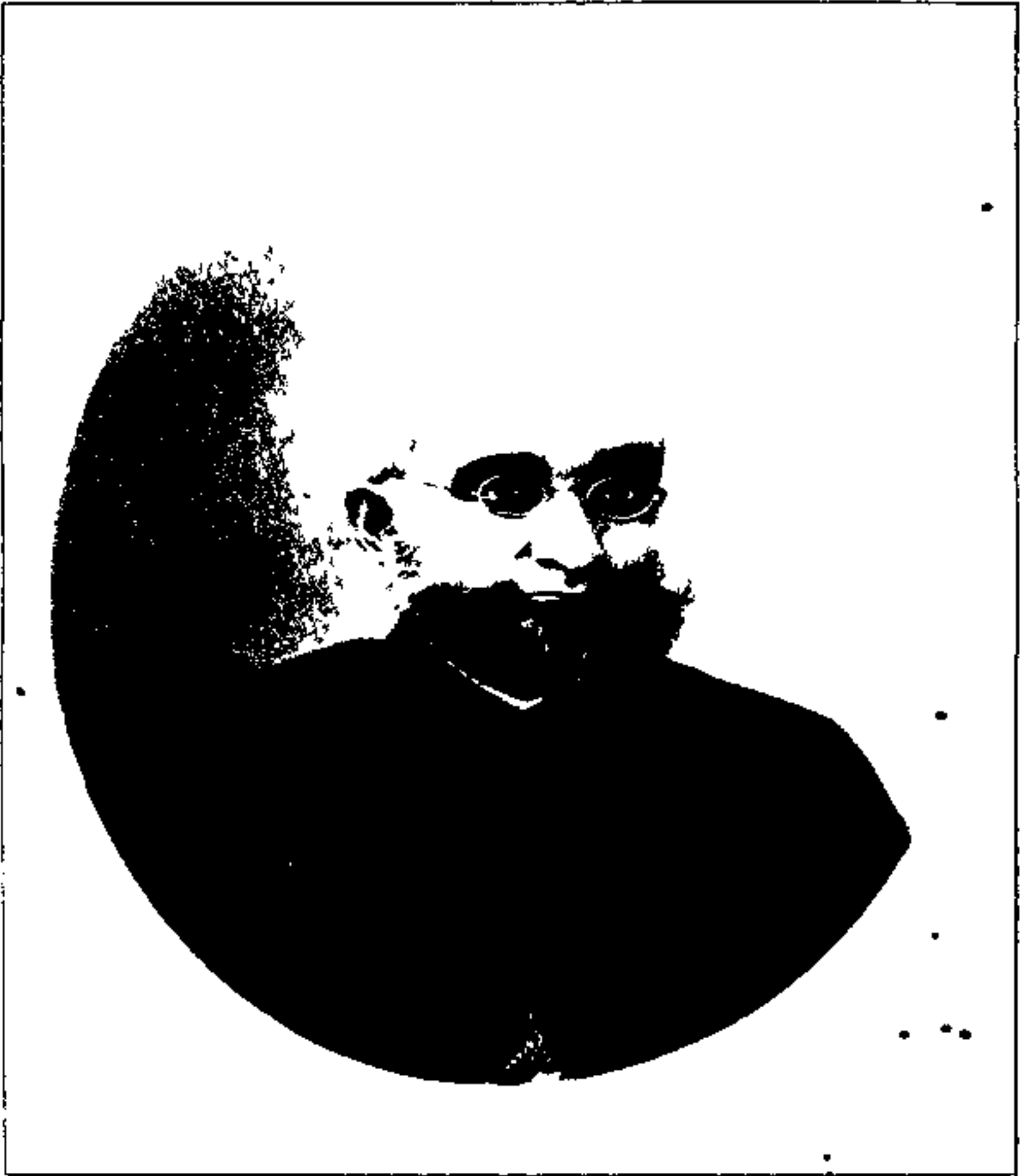
جلد سوم
مؤلف شمس العالی لوموی محمد عزیز جان (دو نوع جنگ) وظیفه بکار اخصیه
الف ممدوده و مقصوده

جميع حقوق این تالیف بند رجسٹری سرکار تحفیه
مؤلف راست غیر از مؤلف دیگری مجاز نباشد که این کتاب را
جز ایالات چاپ نماید یا زبان دیگر ترجمند الا با اجازت مؤلف این کتاب
سنه ۱۳۱۹ مطابق سنه ۱۳۱۹

عزیر المطلق حیدرآباد

نواب عزیز جنگ بہادر مولف

اعزاز و شکرانہ اعزاز

اعزاز | (۱) میں اپنی اس تالیف کی اعلیٰ کامیابی پر خداوند کریم کا شکر گزار ہوں اور یہ بات میرے لئے باعث افتخار ہے کہ اس کا نام میرے آقا کے ولی نعمت حضور پر نور بندگان عالی متعالی مدظلہ العالی کے مبارک تخلص کو اپنے سر پر لئے ہوئے ہے اور اسکا آغاز آپ ہی کی مبارک جوہلی چہل سالہ کی تقریب میں ہوا۔

۲۲۔ میں ہنر اسلنسی لارڈ منٹوبا تھا بہم گو زر خیرل ہند کا شکر یہ ادا کرتا ہوں کہ آپ نے براہ عنایت مجھ کو اجازت عطا فرمائی کہ میں اس کتاب کا ڈی ڈی کیشن آپ کے نام نامی سے کروں۔ صاحب ریڈینٹ حیدرآباد بذریعہ مراسلہ نشان (۲۲۵۸) ۲۴۔ جون ۱۹۵۸ء مجھ کو اطلاع دیتے ہیں کہ ہنر اسلنسی آپ کا شکر یہ ادا کرتے ہیں کہ آپ نے انکو ایسی عالمانہ تالیف میں ادنیٰ یادگار قائم ہونے کا موقع دیا۔

اعانت | (۳۱) میں ہر کسٹنی ویرا سے موصوف کا دل سے شکر گزار ہوں

کہ آپ نے باجلاس کونسل یہ حکم فرمایا کہ مولف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جس

طرح وہ شائع ہوتی ہے پان پانسورویہ کا آئیریم (صلہ تالیف) عطا کیا جائے۔

(۳۲) میں اپنے آقا سے ولی نعمت اعلیٰ حضرت والی سلطنت دکن حضور

پر نور سرکار نظام اداہم القیالہم کا شکر یہ بیان و دل ادا کرتا ہوں کہ سرکار

مدوح نے حکم فرمایا کہ سلطنت آصفیہ کے شاہی خزانہ سے بھی مولف کو اس کتاب

کی ہر ایک جلد پر جس طرح وہ شائع ہوتی ہے پان پانسورویہ کا انعام صلہ

تالیف عطا کیا جائے (دیکھو مراسلہ معتمد فینانس نشان (۳۰۹۱) مورخہ ۱۶-۱۸-۱۳۱۸

موسومہ معتمد عدالت و کوتوالی و امور عامہ)

(۵) حیدرآباد کے امرائے عظام سے جناب نواب نحر الملک بہادر

معین المہام صیفہ تعلیمات و عدالت و طبابت و امور عامہ کی علم دوستی کا بہی شکر گزار

ہوں کہ آپ نے اپنے خانگی خزانہ سے اس تالیف کی ہر ایک جلد پر سورویہ کا اعزاز

انعام مقرر فرمایا ہے۔

شکر علی (۶) اگرچہ اس کتاب کی ہر ایک جلد کے پانسو نسخوں کی طبع کا حقیقی

صرفہ بقدر الامکان سکتے محبوبیہ ہے اور معاونین بالعموم کی امداد کا مجموعہ اس وقت

تک تقریباً اٹھ سکتے محبوبیہ۔ لیکن محض اس خیال سے کہ پبلک کو نفع پہنچے

میں نے مصارف کے ایک ضمیمے سے حصہ کا بار اپنی ذات پر اٹھا کر جلد پنجم مطبوعہ

مع حق تالیف کتاب بلا کسی معاوضہ کے پبلک کے لئے وقف کر دیا ہے۔ معزز
 ناظرین کتاب پر روشن ہے کہ یہ ۲۸ جلد کی کتاب ہے اور کمال اہتمام کے ساتھ
 چھ مہینے میں ایک جلد شائع ہوتی ہے اور لفظاً ہر مجھ کو صرف خداوند کریم سے
 توقع ہے کہ میں اس کتاب کی تکمیل اپنی باقی ماندہ عمر میں کر سکوں۔ وہو علیٰ کل شیء قدير۔

پبلک کا فدائی

احمد عبدالعزیز۔ نایلی

(خان بہادر شمس العلماء) (عزیز جنگ بہادر)

ریختہ کلک فصاحت رقم علامتہ و ہر افضل العلماء شیخ علی اکبر بن شیخ مصطفیٰ
بن شیخ محمود اشرف و ابی الشماخی۔

بعد حمد من من علینا بتعلیم اللغات و ترکیب الحروف و احوال الکلمات و میثرا بذلک عمایا
من حیوانات پوشیدہ ناما و برابر باب فضل کمال

کہ احداث موضوعات لغویہ از جملہ مویبت کبریٰ و عظمت عظمیٰ است زیرا کہ در مقام تفہیم و تفہیم
اشارت و کنایت ناقص و مستلزم عسر و حرج و لذا در مقام اقتنان خداوند عالم بحضرت آدم
تعلیم اسماء فرمودہ و معرفت لغات تمدن با اس اساس و اصل اصول است و ہذا قد یاد
حدیث مردم اموال کثیرہ و مصارف و فیرہ و جمع و ضبط لغات صرف نمودہ اند۔ و در یک زبان
کتب کثیرہ کثیرہ و متوسطہ و صغیرہ تصنیف نمودہ اند بالافرید علیہ و در زبان ویا زیادہ نیز
کتب بسیار تصنیف و تالیف کردہ اند مگر لاسین و لافینی من جوع۔ و درین زمان بشارت توام
موفق شدیم بمطالعہ جلد اول و دوم آصف اللغات مؤلفہ جناب مستطاب ناوۃ الدوران و بان
الزمان عین انسان الفصاحتہ و انسان عین البلاغۃ بدرفضلا، شمس العلماء، توابع عزیز
بہا و دوام عزمہ و توفیقہ۔ دیدیم در حقیقت این کتاب مستطاب گشتی است مترین از اقام
اوراد و زواہر و خزائن است مشون از انواع ثمنیہ جواہر۔ فنی کل لفظ منہ رومن من الملق و فی
کل سطر منہ عقد من الدررینی و انم در توصیف این کتاب مستطاب بچہ عبارت تعبیر بیاد
و در مدح آن بکدام لفظ تفسیر پر وازم۔ ہر چہ ذکر کنم و آنچه گویم مشابہ و مرتبہ این کتاب بلا تہ

و اعلا تراست - هذا کتاب لویبع بوزنه ذهباً لکان البائع المغبوناً - مگر بمقتضای مالاید رک
 کله لایترک کله و بموجب المیسور لایسقط بالمعسور و درین باب بقدر جوصله خود سخن میرانم و بطور
 اقصی انعمایات را بار باب فضل و کمال و امی گذارم زیرا که وفوق کل ذمی علم علیم از جمله محنت
 این کتاب کی است که بیارت بسیار صاف خالی از غلق و اضطراب موافق محاوره نوشته
 شده است و دیگر این که جمیع ناظرین ازین کتاب فیض یاب و بهره رومی باشند که استنسیف
 منه المبتدی ویتقدمه المتوسط و المنتهی و دیگر این که در این کتاب بیک کرشمه دو کار بسیار
 برده شده است اردو زبان و فارسی را و فارسی زبان اردو را ازین کتاب بخوبی و خوبی
 حاصل میکند و دیگر این که کسیکه فی الجمله سوادی داشته باشد و باین کتاب قدری در مطالعه
 اوقات خود را صرف کند در جزو زمانی کامل خواهد شد و دیگر این کتاب نسبت به طالبان فارسی
 مانند استاد کامل و مهربان است که هر چه پرسد جواب بشنود و آن استاد کمال سعی در
 فهمانیدن داشته باشد - دیگر این که مؤلف و ام توفیق درین کتاب ملزم شده که مباحث
 بدون اسناد یعنی بدون سند از اهل زبان ذکر نکنند بلکه از برای هر لفظ و لفظی برهان و سند از اول
 مستبرین ذکر میکنند و دیگر اینکه سلسله دار اول زبان فارسی را خواهد منظره و خواهد مکتب خواه
 امثال و خواه استعارات ذکر می کنند بعد و طبق آنها زبان اردو را ذکر می کنند هر دو را با
 و این بسیار رحمت دارد مؤلف و ام توفیق درین باب معلوم میشود محنت زیاد کشیده اند
 دیگر اینکه این کتاب بنایت مطرد و متعکس و نهایت جامع و مانع است چنانچه از مقابله و
 موازنه آن با کتب دیگر معلوم می شود باصدا و با تعرف الاشیا رو دیگرند و معنی هر لفظ را

نسبت به کتاب مستند و اخلاص داده اند و در خود این یک خوفانده غلیظه است و دیگر در تقابل
 اختلاف معانی در کتب مستنده عجیب محاکمه فرموده اند و غریب طریقه اختیار نموده اند که میشود
 تاخرن بنکرد - قتلک عشره کالمدهما ان مدحت محمداً بمقاتلتی ولكن مدحت مقاتلتی بمحمد

تقریظ منقولم از یگانته و مهر و حیدر العصر جناب مولوی ابوالحمید صاحب آزاد در حقه
 اول حیدر آبا و ملیذ عالی جناب نواب فصیح الملک و آغ و بلوی - مغفور

مار اولیت کز غم و هراس است سوگوار
 در دشت سینه ام زده شاه جنون علم
 کس در طریق درو نماده رسیق من
 نی همدی که شرح دهم حال دل باو
 نی فرصتیکه یک نفس آیم به خوشستن
 او گرید و زمانه بنهند و به حال او
 بنیم که بعد فصل خستران گل و دبلاغ
 لیکن و طم و هیچ تسلی نمی شود
 آن عهد قدردانی نظم و بهار نظم
 شاید که ابرزار بگیرد برین چسمن
 افسرد خاطر از چین پاریسی زبان
 آنهم بدشت و کوه پریشان فتاده بین

جز ماتم زمانه نبود است هیچ کار
 عقل از سرم نموده به فرنگها نسرار
 جز نامه کو بهد و فابود استوار
 نی طاقتیکه صبر و تحمل بر دم بچار
 بیچاره یک دل است و بگردش الم نهرا
 چون شبنمی که گریه و گل خند و اشک
 و انهم نسیم را که رها ندر جو رخا
 امسال بهر خاطر من هست مثل پار
 رفت آن چنان که باز نیاید بر وزگار
 زید که جامه چاک زند گل دم بهار
 گل برگ خشک چند کز و ماند یا و کار
 از دست پر و ضرر نایب در می دیار

عشق خردشکار بچوگان اضطراب
 از شور ناله ام که بهرے غاها رسید
 صد شکر نعت آمده مزدی برون عیب
 نو آب شمس علم و لیاقت عزیز جنگ
 محنت کشید بید وز محنت کشید سخت
 گرد آورید نسخه از مجموعه لغت
 مجموعه که بهتر از آن نیست در جهان
 مجموعه که نیست مثلش درین زمان
 مجموعه است یا که ریاض گل امید
 مجموعه را که نام نهاد آصف اللغات
 زمین آصف اللغات شود مستفید خلق
 از باب نظم را به نظر آمد و کند
 اشعار منتخب بسند انتخاب کرد
 آسان نبود راه که او اختیار کرد
 حل لغات کرد که این حل مشکلات
 جزوی به نقش بندی کلکش نگاه کن
 بینی که تحت و نقش کلکش نویست

گوی دلم رپوده زمیندان خستیار
 ذوق سرور باوه سبذل شد از خار
 کو آب رفته باز بیار و بچو بسار
 در علم و فضل کوشده مشهور در دیار
 تا این چنین شگفت و گل آمد به شاخسار
 مجموعه چو دسته گل دامن بهار
 مجموعه که خوشتر از آن نیست در دیار
 مجموعه که نیست نظیرش بر وزگار
 مجموعه است یا که گلستان پر بهار
 از اتساب شاه دکن یافت افتخار
 اردو و پارسی عربی را بود مدار
 بهر محاورات زبان آید او بکار
 این کار بود مشکل و او کرد خستیار
 کردست سعیش آمده آبی بروی کار
 مشکل کشائی نگهش را نگاه دار
 تا بگری که خامه مانی است وزگار
 گوی حدیقه است نظر کرده بهار

<p>اتمام باقیش شود از عون کر و گار از مین عهد آصف و سر کار نامدار اعنی نظام و هند عطا گشته یک هنر کو در سپاس این بطریق خجسته کار شد بے بها خزانه او مقتدر روزگار</p>	<p>از بست و مہت۔ جلد سوم اختتام یافت در همچو کس پرسی عالم ہزار شکر انعام ہر محلہ این از و سلطنت صد آفرین بہت مردانہ و لا ینمای خلق کرد چسین نعمت شہین</p>
--	---

آواز این نگار سراپا بہار حسن
مخفوظ باشد از غم آسب روزگار

تفصیح

تفصیح
۱۹۵۹۱۰/۸۴
۳۰۳۸۴

بسم الله الرحمن الرحيم

بجهد الله که آغاز جلد سوم این کتاب صورت گرفت - از اینجا بیان ماخذ هر یک لغت را لازمۀ تعریف آن قرار داده ایم و به دریافت حقیقت لغت جگر کاویها کرده ایم حیف است که در دو جلد گذشته اندرین خصوص مقصر ماندیم و بتلافی ماقات فی الجملة تدبیری بدست آمده که چون بر مرادفات لغات گذشته می رسم همدرا اینجا با اشاره لغت گذشته از ماخذ آن هم بحثی می کنیم تحقیق پندان نازک خیال درین خصوص بجز گیسوی کار نگیرند و بر مشکلات ما توجه بر نگارند که از تالیفات پیشین ذخیره از برای این کار نازک بدست ما رسیده که وجودش بمنزله عدم است (۲) همدرین روزها کتابی چند که بسبب ماخذ این تالیف درآمده تفصیلش بهمان سلسله و ترتیب هدیه ناظرین میشود که در جلد اول و دوم بکار برده ایم -

(۱) حکایت یوسف شاه سمرج - مترجمه یکی از معاصرین ما مرزا جعفر قراجه داغی در

فارسی زبان بجامع اکثر لغات و استعمالات معاصرین عجم است مختصریت خیلی مفید و نظام

در اس چاپ شدہ ارزان بدست می آید۔

(۲) خزائنہ اللغات۔ کتابی است بسو طہ۔ جامع شش السہ عنی اردو۔ فارسی۔ عربی۔ سنسکرت۔ انگریزی۔ ترکی۔ مصنفہ محترمہ اش شاہ جهان بیگم والیہ ریاست بھوپال در سنہ ہزار و سہ صد و چہار ہجری در مطبع شاہ جهانی حلقہ اشاعت در برکشید۔ گویند کہ ہمدان ندانہ ایفیش باقتسام رسید۔ ننت اردو را مقدم دارد و بقبالہ آن ترجمہ پنج السہ و گیری نگار و مترجمین ازین کتاب امدادی کافی بہم می رسد و ما را بہ تحقیق ماخذ الفاظ اعانتی۔ اقتباس بر ہزار و سہ صد صفحہ چیری زائدہ۔ حالاً کمیاب است و گران قیمت۔

(۳) سخندان پارس۔ رسالہ است مختصر در ادب و زبان برصد و بست و ہفت صفحہ ختم آن نختہ یادگار شمس العطار۔ مولوی محمد حسین آزاد باشد کہ از اصول تحقیقات فلسفہ لغات و انس ذکر کردہ و بعض لغات سنسکرت و فارسی را ببطابق لفظی و معنوی مقابل ہدیگر آوردہ و در ہزار و ہشتصد و نو و دہشت عیسوی در مطبع رفاه عام لاہور چاپ شدہ ارزان بدست می آید۔

(۴) سرگذشت وزیر خان لنگران۔ رسالہ است خیلی مختصر۔ در فارسی زبان مؤلف خود را در پردہ خفا دارد و لیکن شک نیست کہ روزمرہ فرس را بآمین ہمین می نگار و تا بہ بیان استعمالات معاصرین عم خال خال ازین کتاب کار گرفتہ ایم بال ہزار و ہشتصد و نو و عیسوی در نظام المطلاع در اس چاپ شدہ ارزان و آسان بدست می آید۔

(۵) سوار اسپیل۔ الی معرفتہ العرب والدخیل۔ نتیجہ جانکاہی و دیدہ ریزی تو ما از ملد پرنسپل اور منتل کالج لاہور است کہ در سنہ ہزار و نہ صد و سہ عیسوی بمطبع رفاه عام اگرہ شائع شدہ

موضوع این ازناش روشن است و ما را به تحقیق ماخذ لغات فی الجمله مدوی می دهد - صدوسی صفحه دارد و از زبان گیری آید - زبانش فارسی است -

(۶) شکسپیر و کشری - این لغتی است خیلی مبوط و زبان انگریزی که مؤلف معروفش شکسپیر

است - الفاظ فارسی و اردو و عربی را بسلسله ترتیب حروف هجا بحروف عربی نوشته تعریفش

بازبان انگریزی کند ما بدریافت ماخذ لغات ازین ذخیره معتبره کاری گرفته ایم و رسته هزاره هشتصدوسی و چهارصیوی بمقام انگلند چاپ شد حالا کیاب است و خیلی گران بها -

(۷) فرهنگ ترکمازان هند - از تالیف لطیف میرزا نصر الله فدائی است که در سلطنت

اصفیه به دولت یار جنگ مخاطب بود - در حیاتش با او لطف صحبت داشتیم - مردی بوخوبی

با خبر خجسته یادگارش روزمره معاصرین عجم را ذخیره است معتبر - چهار صدوسی و سه صفحه دارد

بمطبع خاص او طبع شد - حالا در حیدرآباد کیاب است گویند که از ملک الکتاب نجفی بدست می آید

(۸) فرهنگ روزنامه شاه ایران - مؤلفه منشی سید محمد اکبر در اسی - و ز فارسی زبان -

رساله است مختصر برپشتا و پنج صفحه - فائق تر از (رهنمای سهولت) که ذکرش در آغاز جلد دوم

گذشت به عرض معانی محتاط است و ترجمه انگریزی هم مقابل هر یک لغت فارسی دارد و در

هرار و هشتصد و نود و پنج صیوی در مطبع احمدی مدراس چاپ شد حالا کیاب است -

(۹) لطائف اللغات - این فرهنگیت قدیم از عبداللطیف بن عبداللہ مخصوص

از برای حل لغات ثنوتی مولانا روم رحمه الله - نسخه مطبوعه از نظر ما گذشت و از نسخه قلمی

که پیش ماست سال تالیفش متحقق نمیشود و انقدر دانیم که در اکثر کتب لغات مردوبه ذکرش آمده

فرزانه مؤلفش مختصر نگار است و پابندند نیست خیلی کیاب -

(۱۰) لغت ترکی - نخبه یادگار فضل الله خان است که لغات ترکی را بفارسی زبان بیان کرده در سه هزار و دویست و چهل هجری بطبع خانه شیخ هدایت ورق گلکته کسوت طبع در بریده و بر دویست و چهل و چار صفحه با ختام رسیده کتابی است خیلی مفید و کیاب و بهیت کذائی آن به کنگلی و فرسودگی نقشی بر آب -

(۱۱) محیط المحيط - لغتی است اهم باشمی در زبان عرب خیلی مبسوط و مستند مؤلف محترمش المعلم بطرس البتانی است که در سه هزار و هشتصد و شصت و هفت عیسوی در بیروت چاپ شد - ما به تحقیق ماخذ بعض لغات فرس و اکثر لغات عرب که جزو مرکبات فرس است ازین ذخیره مبسوطه کاری گیریم - حالا کیاب است و بگران قیمت هم بدست نمی آید -

(۱۲) مخزن الاوویه - این کتابت خیلی معتبر در مفردات لفظ فارسی زبان و بترتیب حروف چهار مثل فرهنگی در کمال بسط بیان - از میر محمد حسین ابن سیدالسنده محمد باوی لعلی العلوی انخراسانی که تحقیق اسمای فارسیه او ویه معین ماست بر نهصد و هشتاد و چار صفحه شامل و بسنه هزار و دویست و چهل هجری در گلکته چاپ شد از دیگر مطابع هند هم تصبیت معتدل بدست می آید -

(۱۳) مدار الافاضل - مؤلف محترم این علامه اله داد فیضی ابن اسدالعلماء علی شیر سرنهدی است - فرهنگیست محتوی بر لغات عربی و فارسی و ترکی - خال خال از کلام قدما سند هم پیش می کند - حسن تالیفش بسنه هزار و یک هجری صورت گرفت و نسخه مطبوعه این از نظر مانگدشت نسخه قلمی بدست آورده ایم که نایاب است -

در ۱۴۲۱ منتهی الارب - این فرنگیت معروف و مخصوص بلغات عرب و فارسی زبان که فرزانه مؤلفش عبدالرحیم بن عبدالکریم صفی پورست بهترین طبعش در سنه هزار و شصت و هفتاد و یک عیسوی در مطبع سرکاری لاہور و ویرای آن در اکثر مطابع ہند چاپ شدہ قیمت معتدل گیری آید - کتابیت خیلی بسوط در دو ہزار و صد و ہفتاد و شش صفحہ پر چهار مجلدات منقسم -

نشان سلسلہ	نشان سلسلہ عدد	نام کتاب	نشان سلسلہ	نشان سلسلہ عدد	نام کتاب	نشان سلسلہ	نشان سلسلہ عدد
۱	۲	حکایت یوسف شاہ سراج	۲	۱	حکایت	۱	۲
۲	۳	خزانہ اللغات	۳	۲	خزانہ	۲	۳
۳	۴	سخندان پارس	۴	۳	سخندان	۳	۴
۴	۵	سرگذشت وزیرخان لنگران	۵	۴	سرگذشت	۴	۵
۵	۶	سوا اباہیل	۶	۵	سواد	۵	۶
۶	۷	شکسپیر و کشتری	۷	۶	شکسپیر	۶	۷
۷	۸	فرنگ ترک زبان ہند	۸	۷	فرنگ ترک زبان	۷	۸

<p>آوند آب استعمال - بقول صاحب آوند خواستن استعمال - یعنی دلیل</p>	<p>آوند آب استعمال - بقول صاحب آوند خواستن استعمال - یعنی دلیل</p>
--	--

بذیل لفظ آبدان چیزی که در آن آب نگهدارند خواستن است سندان بر معنی دوم لفظ آوند
 معنی ظرف آب مؤلف گوید که مخین آن **آوند** گذشت (اردو) دلیل چاهنا - دلیل طلب کننا
 شراب و آوندی هم توان گفت چنان که **آوندی** | بقول صاحب برهان ظرف
 صاحب سروری بر لفظ آوند در سندی **استعمال** باشد که شراب در آن کنند - صاحب ناصر
 کرده که بر معنی سوش گذشت زیرا که آوند **بضم** معنی سوش آوند ذکر این کرده (اردو)
 یعنی مطلق ظرف آمده (اردو) پانی کی طرف شراب - صاحب آصفیه لفظ
 صراحی یا کوزه - و بگو لفظ آوند کی تیسری **آوند** معنی آفتاب مخین معنون من لکها ہے -

آونگ | بقول صاحب برهان و جامع بسکون نون و کاف فارسی (۱۱) یعنی ریمانیک

رخت بران اندازند و خوشه های انگور نیز از آن آوند (۲) هر چیز آونخته را نیز گویند
 مامری با اتفاق برهان سندا آورده (الوری ۱۵) دختر رز که تو بر طارم تا کش دیدی
 مدتی شد که بر آونگ سرش در کتب است **آونگ** حکیم زجاجی **آونگ** نگونش در آن چاه
 آونگ کرد و بنوز اندر انجاست آونگ مرد و فرماید که آوند آونگ هر دو بدین معنی
 مرادف یکدیگر است که آنرا آونیزان و آونگان گفته اند و آون مخفف آونگ است
 صاحب جهانگیری و سروری بذکر معنی اول برای معنی دوم سندا دیگر هم آورده که بر آونگ
 شدن و آونگ کردن می آید به تحقیق مؤلف (۳) یعنی قطره هم و این مجاز باشد چنانکه
 اشکی گوید (۴) باد سردم هر دم از لوک تره چه صد هزار آونگ اشک آونخته

صاحب مؤید نسبت معنی اول فرماید که رسی که یک سرش بجائی و سر دوم بجای دیگر بند
 و بران جامه وانگور و مانند آن آویزند و درین ولایت الگنی خوانند نسبت معنی دوم
 گوید که معنی آویزان نیز فرماید که در ادوات زیادت رای جمله (آوزنگ) آورده و گفته که
 عرب معلق و هند لیکنی نامند و قیل میوه آویخته و در بعضی نسخ دستور (آوزانگ) بلف
 مسطور است (انتهی) صاحب رشیدی بر معنی اول قانع و بر لفظ آوزگان ذکر معنی دوم
 هم کند صاحب شمس و بهار عجم نسبت معنی اول بمرهان مؤید و از معنی دوم ساکت (سیح
 کاشی ۱۵) در آوزنگ محنت بخوابم همیشه چه خواهی که دارد در آوزنگ انگور پسته (ار و و)
 (۱) و یکھو معنی (۱) لفظ آوند (۲) و یکھو لفظ آون (۳) قطره بقول صاحب آصفیہ (عربی
 اسم مذکر - بوند - پانی کی بوند آتش ۵) بڑا شور سنتے تھے پہلو میں دل کا پتہ جو چیرا تو
 اک قطرہ خون نہ نکلا پتہ -

<p>آوزگان بقول برهان بروزن نافران ناصر ی بر لفظ آوزنگ ذکر این کرد که گذشت -</p>	<p>آوزنگان بقول برهان بروزن نافران ناصر ی بر لفظ آوزنگ ذکر این کرد که گذشت -</p>
<p>آوزنگین آویخته شده و آویزان را گویند صاحب مؤید مؤلف گوید که آنچه صاحب برهان معنی مصدری</p>	<p>آوزنگین آویخته شده و آویزان را گویند صاحب مؤید مؤلف گوید که آنچه صاحب برهان معنی مصدری</p>
<p>بر آویخته و آویزان قانع صاحب سروری را بیان کرده است مقصودش آویزش باشد</p>	<p>بر آویخته و آویزان قانع صاحب سروری را بیان کرده است مقصودش آویزش باشد</p>
<p>از جلال الدین خوانی شمارده (۵) رفته تا باز حاصل بالمصدر است و آوزگان اعم مقصود</p>	<p>از جلال الدین خوانی شمارده (۵) رفته تا باز حاصل بالمصدر است و آوزگان اعم مقصود</p>
<p>تندی مرکب استین بگشته آوزنگانش از آوزنگدن یا آوزنگیدن چون آویزان از</p>	<p>تندی مرکب استین بگشته آوزنگانش از آوزنگدن یا آوزنگیدن چون آویزان از</p>
<p>استیر پستین به صاحب رشیدی فرماید که آویختن و آویزیدن و آویزاندن معنی بسیار</p>	<p>استیر پستین به صاحب رشیدی فرماید که آویختن و آویزیدن و آویزاندن معنی بسیار</p>
<p>که بر آوزنگ ریخته باشند آوزنگان باشد صاحب که (آواگون) بلف مصدر و دره و فتح کاف فارسی</p>	<p>که بر آوزنگ ریخته باشند آوزنگان باشد صاحب که (آواگون) بلف مصدر و دره و فتح کاف فارسی</p>

و واد و سکون نون بزبان سنکرت نقل مکان	و واد و سکون نون بزبان سنکرت نقل مکان
و تبدیل و تغیر آمده کذا فی الساطع و تحقیق است	و تبدیل و تغیر آمده کذا فی الساطع و تحقیق است
که بیاری از لغت فرس ما خود است از زبان	که بیاری از لغت فرس ما خود است از زبان
سنکرت پس عجیبی نیست که ما خدا آورده ایم	سنکرت پس عجیبی نیست که ما خدا آورده ایم
و آونگ که گذشت (آ و آگون) باشد و الله	و آونگ که گذشت (آ و آگون) باشد و الله
اعلم بحقیقه الحال - محققین فرس در بیان ما	اعلم بحقیقه الحال - محققین فرس در بیان ما
پی برده اند و مصدر آونگدن یا آونگیدن	پی برده اند و مصدر آونگدن یا آونگیدن
را هم کسی ننوشت (اردو) و بگوید آونگ کی	را هم کسی ننوشت (اردو) و بگوید آونگ کی
دوسری معنی -	دوسری معنی -

آونگدن بنحال مؤلف مصدریت	آونگدن بنحال مؤلف مصدریت
ما خود از زبان سنکرت که بیانش بر لفظ آونگ	ما خود از زبان سنکرت که بیانش بر لفظ آونگ
گذشت و عجیبی نیست که آونگیدن هم باشد -	گذشت و عجیبی نیست که آونگیدن هم باشد -
لغت ذکر کرده اند (اردو) لگنا -	لغت ذکر کرده اند (اردو) لگنا -

معنی آونگیدن پس حاصل بالمصدر این آونگ	معنی آونگیدن پس حاصل بالمصدر این آونگ
است چنانکه برهان در بیان بخشیش گفته که معنی	است چنانکه برهان در بیان بخشیش گفته که معنی
آونگیدن باشد و مفعول این (آونگان) همچو آورده	آونگیدن باشد و مفعول این (آونگان) همچو آورده
صاحبان تحقیق ذکر این کرده اند که گذشت	صاحبان تحقیق ذکر این کرده اند که گذشت
مضارعش آونگد و امرش - آونگ و بزیوج	مضارعش آونگد و امرش - آونگ و بزیوج
بر دل من تنگ شود (اردو) لگنا -	بر دل من تنگ شود (اردو) لگنا -

معنی لایم

(۱۳۰۶)

آونگ کردن | استعمال متعدی مصدر گشته نیافت راه زور و زبانه کرم که زر و وزن بگردان
 باشد یعنی آوزانیدن صاحب جهانگیری بر معنی آونگ (ارو و) لنگانا -
 دوم لفظ آونگ سندی که از مولوی معنوی آونگیدن | بحث این بر مصدر
 آورده بخارامی خورد (س) وظیفه توریسید آونگدن گذشت -

آونوس | استعمال - بقول صاحب انند بجواله فرنگ فرنگ مبتدل آونوس است
 که گذشت زیرا که (آو) مبتدل آب باشد دیگر کسی ذکر این نکرد ما بر لفظ (آونوس) بحثی
 نکرده ایم که آونوس از لفظ آب و نوس مرکب شده یا چیزی دیگر است اهل لغت نوس
 از بیان ماخذش سکوت ورزیده اند اما امیر مینایی مغفور در امیر اللغات گوید که آونوس
 مشترک است در عربی و فارسی و تحقیق نرسیده که عربیان از فارسی گرفته اند یا فارسیان
 از عربی سزا باید که آبی معنی سنگ لغت عبرانیست و لغت لاطینی سنگ را آونوس گویند
 و بدین سبب که چوب آونوس بسیار سخت و سنگین می باشد عجمی نیست که فارسیان این
 آونوس ساختند (راخ) گوئیم که چوب آونوس از فرط سنگینی در آب غرق میشود و بوجه
 تخشیش آب در منافذش داخل نمیشود و اثر آب آنرا خراب نمیکند و بزبان سنسکرت
 یعنی سلامت این انباسی سالم و مامون آمده (گذافی الساطع) پس باشد که فارسیان آونوس
 مصیبت آو که بالا مذکور شد از انباس گرفته باشند و الله اعلم - اما قابل غور آنست که
 فارسیان آونوس را آونوس هم گفته اند و ازین که (آو) مبتدل (آب) است متحقق باشد
 که آونوس مرکب است از آب و نوس حالا باید که به تحقیق لفظ نوس گرا ایم و می گوئیم که در

سنکرت (نواس) بقول صاحب ساطع بمعنی مسکن و مقام است و هیچ شک نیست که ماخذ بسیاری از لغات فارسی سنکرت است پس بدین وجه که این چوب از شکلینی خود در آب غرق شود و مقیم گردد و فارسیان این ملا آب نواس گفتند یعنی مقیم آب و ماکن در آب پس بکثرت استعمال الف حذف شد و آب نوس گردید و الله اعلم گویند که چون چوب آبنوس که سیاه مائل بسرخ است در آب غرق شود و سالیان بر او گذرد و داخل آب خمید و میشود مثل کمان و این اثر رطوبت برای جمیع اقسام چوب متحقق پس بالای آب عکس او همچو کمانی سرخ بنظر آید ملاحان می دانند که در ته آب چوب آبنوس است و از نیکه بیش بهاست بر می آرند و بعد آتش راست کنند و میروشد پس بدین سبب که نوس در لغت فرس قوس قزح را گویند فارسیان این را آبنوس نام کردند و بتبدل آن (آونوس) شد خدا میداند که حقیقت این لفظ چیست می بایست که این بحث را بر لفظ (آبنوس) کنیم اما فرود گذاریم خوب شد که تلافی ما فات در اوقعی بدست آمد - من الله التوفیق و بیده از مته التحقيق - بخمال ما عربیان این را از لغت فرس گرفته اند چنانکه (ابرن) را بمعنی چهارش که گذشت (ارو) و بگوید آبنوس -

آو | بقول صاحب انند بواله فرنگ رنگ بفتح و او اول و سکون و او ثانی نام شهر است و پس - صاحبان مؤید شمس و سروری هم ذکر این کرده اند (ارو) ایک شهر کا نام -

آوه | بقول صاحب برهان و سروری و جامع بفتح ثالث و ظهور بمعنی (آوه و آوه) و افسوس باشد صاحب ناصر این را بهین معنی مخفف آوخ گوید بخمال ما بتبدل است

جہانگیری از سونوی صنوی سندا و رود (۱۵) پوچھوئی کہ بشنید از یکی کہ مرمن آبدیلی
 اندکی بگفت آوہ بی پہانہ چون بروم نہ و رہانم از عیادت می بشوم بہ صاحب رشیدی گوئی
 کہ بدین معنی عربی است و در فرہنگہا فارسی تو ہم کردہ اند (اردو) دیکھو آوہخ۔
 (۲) آوہ۔ بقول برہان و ناصری و جہانگیری و جامع و مؤید باخفای با نام شہرست
 نزدیک بساوہ و بقول صاحب رشیدی دہی است از ساوہ معریش آنہ و شہرست از
 شرق کہ نزد دریاست از ان (جزیر باد) معرفت و کان یا قوت قریب بدان شہرست
 (اردو) ایک شہر اور وہیہ کا نام۔

(۳) آوہ۔ بقول برہان و ناصری و سروری و رشیدی کورہ و دیش خشت پزی
 باشد صاحب جہانگیری با اتفاق برہان گوید کہ این را پزاوہ نیز نامند صاحب جامع
 گوید کہ کورہ خشت و آہک پزی باشد (اردو) آوہ بقول امیر (فارسی) اردو میں ستمل
 ذکر۔ وہ بھٹی جس میں بکار کچے برتنوں کو رکھ کر پکاتے ہیں مؤلف کہتا ہے کہ اینٹ کی
 بھٹی کو دکن میں شولہ کہتے ہیں پزاوہ بقول صاحب آصفیہ (فارسی) اردو میں ستمل
 ذکر۔ آوہ۔ بھٹی سوہ جگہ جہان اینٹیں کپتی ہیں پجاوہ مؤلف کہتا ہے کہ جس جگہ میں
 چونہ پکایا جاتا ہے اس کا نام چونے کی بھٹی ہے۔

(۴) آوہ بقول صاحب برہان بر آورندہ صدا و ندا باشد صاحب ناصری گوید کہ معنی
 صدا و ندا ہے۔ صاحب جہانگیری را با برہان اتفاق بقول صاحب جامع صدا
 و ناکتہ (اردو) پکارنے والا۔

(۵) آوہ - بقول برہان زنجیرہ گویند کہ نقاشان و دوزندگان بر کتارہ چیزیا بکشند و بدوزند صاحبان ناصری و چنانگیری و جامع و رشیدی باتفاق صاحب برہان ذکر این کہ صاحب سروری گوید کہ این صنعت نقاشان و کشیدہ دوزان است کہ بر کتار نقشا و طرحای خود کشند و دوزند (اردو) زنجیرہ بقول آصفیہ - اردو - ہم مذکر - لہریا - آپ نے (لہریا) پر فرمایا ہے - لہر دار - آڑی زچھی د پار پون کا - خنبری دار - وہ خنجر نما کتار جو متواتر بنے ہوئے ہوں -

آویجا | بقول صاحب ائند بوالہ فرنگ فرنگ مبدل آب ہا کہ آو مبدل آب است - (اردو) آب کی جمع - اردو میں غیر مستعمل - واحدی سے جمع کا کام لیا جاتا ہے -

آویج | بقول صاحب برہان بروزن و معنی آویزا است کہ از آویختن باشد چدر فارسی جیم ابجد بہ زای ہوز و بر عکس تبدیل می یابد صاحب ناصری باتفاق برہان گوید کہ در پدسی وری جیم وزای مجہ بابکد گیر بدل شود - صاحب جامع گوید کہ از آویختن آویج است - بقول صاحب نوادر حاصل بالمصدر آویختن - آویزش و آویزو آویج باشد نیز آویج فاعل و امر بدین معنی مؤلف گوید کہ فاعل ترکیب باشند بدون آن یعنی بقاعدہ فارسیان ہر گاہ صیغہ امر بعد اسمی مرکب شود افادہ بمعنی فاعل یا مفعول کنند (اردو) آویزش اردو میں کہہ سکتے ہیں امیر اور صاحب آصفیہ نے اس کا ذکر نہیں کیا آویختن کا اردو ترجمہ لٹکانا - لٹکانا ہے اردو میں اسکا حاصل بالمصدر ہی مصدر کے وزن پر آتا ہے -

<p>دیدن کند گردانی میلی لکل چیدین : بگو با عمره</p>	<p>آوینختن بقول صاحب بحر عمیم در گرفتن</p>
<p>تا آویروش بادار استغنا : دگلستان نشر ۲</p>	<p>شخصه شخصی و چیزی بچیزی و کشیدن (کامل)</p>
<p>عقد ثریا از تاش آوینختن : (صائب ۵)</p>	<p>انصریف مضارع این آویر و قبول صاحب</p>
<p>مباد آه کم فرصت بدامانت در آویر دهند</p>	<p>موارد (۱) فروختن (۲) بر معنی دوم به معنی</p>
<p>خلوت بر میار نهاریا کانه و شهبان : دگلستان</p>	<p>نمی کند (۳) بمعنی چیدین و در گرفتن بخیا</p>
<p>نشر ۳) "موکلان عقوبت در روی آوینختن : بهما</p>	<p>ما معنی سوم من و چه متعلق به معنی دوم است</p>
<p>صاحب بحر صدر در آوینختن را بجایش ذکر کرد</p>	<p>ولیکن در نمبر ۲ و ۳ فرقی نازک باشد چنانکه</p>
<p>اند معنی آویرش کردن و صاحب بحر در آوینختن</p>	<p>آوینختن کسی قذیل از سقف مثال معنی او</p>
<p>به هم را بمعنی با هم جنگ کردن گوید که بجای خود</p>	<p>است و آوینختن شتر و از سقف خانه تمثیل</p>
<p>آید اما بخیا با اختلاف استعمال است و در</p>	<p>معنی دوم و آوینختن کسی کسی شاهد معنی سوم</p>
<p>معنی فرق ندارد یعنی (آوینختن کسی با کسی) و</p>	<p>فارسیان برای معنی سوم بر مصدر آوینختن اکثر</p>
<p>در آوینختن کسی با کسی) و به هم آوینختن کسی با</p>	<p>کلمه (ور) میفرمایند صاحب نوادر بر فروختن</p>
<p>کسی) مرادف یکدیگر است (ار و و) (۱)</p>	<p>و چیدین قانع (صائب ۵) همچو آوینختن که</p>
<p>لنگنا - (۲) لنگنا - (۳) لپشنا - لپٹ جانا -</p>	<p>بر شاعر عام آویرند و عمر من صرف پشیا</p>
<p>استعمال - چیدین و</p>	<p>تظری می گردد (و جدید ۵) مردک نیست</p>
<p>در گرفتن دام که متعلق به معنی سوم آوینختن</p>	<p>که مجنون سیخت ز رشک : پرده در نظر بوی</p>
<p>است چنانکه ظهوری گوید (۵) بال و پر</p>	<p>غزالان آوینختن : (و اهی قوی ۵) زنگ</p>

(۱۲۱۰)

ملا کہ در گرد و حیرت است نہ آویختن بام تو کند سے پر لگانا۔ جیسے لوہار باندھنا۔

صیاد ہی من است نہ (ارو) دام سولٹ جانے | **آویختہ** | بقول صاحب انند بھوالہ فرزند

آویختن شبنم | مصدر مصطلحی۔ باضات فرنگ فروشتہ مؤلف گوید کہ مفعول آویختن

نون یعنی میلان شبنم بہ چکیدن باشد چنانکہ است کہ گذشت بر ہر معنی شامل۔

سلمان ساوجی گوید (۵) باغیت فضا بیان این ضرورت نہاشت (جامی ۵)

کبرایت نہ بیرون ز ریاض سب طارم نہ از از رشک آن بگنجتہ بر خاک خذلان رختہ نہ

ہر ورقش چو طاق خضرا نہ آویختہ صد ہزار شبنم نطی کہ بود آویختہ در کعبہ بہر امتحان (ارو)

(ارو) شبنم پکا پڑنا (رنگین ۵) شیکے پر (۱) لگا یا ہوا (۲) لگا ہوا (۳) لپٹا ہوا۔

ہے اس سے گدراہٹ نہ ہے یہ عالم تری آویختہ رو | اصطلاح۔ بقول صاحب

جوانی کا نہ زنگت (۵) سینے میں دل نون انند بھوالہ منظر العجائب بضم رای مہلہ یعنی

شدہ ہر روئے نکور نہ اک بوند لہو کی ہے کہ شرمناک۔ از اسامی معشوق حیف است

شیکے ہی پڑے ہے نہ کہ سندی پیش نہ کرد۔ تحقیق ما از معاصرین بانند

آویختن کمان | مصدر مصطلحی۔ کمان از صفات عاشق است نہ معشوق و آویختن

سار دوش و آشتن است چنانکہ ظہوری گوئے رو علامت اضمحلال و ناکامی عاشق است

(۵) آویختہ غم کمان دعوی نہ بازوی کشیدنی نہ شرم معشوق (ارو) منہ لگا یا ہوا سون

ضرور است نہ (ارو) کمان باندھنا تیر میں متعل ہے۔ "خیر باشد آج آپ منہ

و کمان باندھنا۔ کہہ سکتے ہیں۔ یعنی کمان لکے ہوئے ہیں۔" یعنی تفکر معلوم ہوئے ہیں

<p>مؤلف را با اسم فاعل اتفاق نیست زیرا کہ اسم فاعل آویختن آویزنده باشد از ناصر (ع) امر ما تو بر فتراک آویزہ از سندی کہ صاحب ناصر پیش کردہ مصدر (۳۴)</p>	<p>اگر چه صاحب فرنگ آصفیہ نے اس کو ترک کیا ہے لیکن ہم نے اس کا استعمال اہل زبان سے سنا ہے۔ چہرہ اترنا۔ بقول آصفیہ صورت کا مرجحانہ۔ منہ اترنا۔ اردو میں مستعمل ہے۔</p>
<p>آویز کردن حاصل می شود کہ بہ معنی جنگ کردن است و در آویختن (اروی (۱) لطائی (۲) لکانا کا امر لکانا (۳) لکانا این تہمت مردان تو چو سو بان میدان بگرو لپٹ جانا۔</p>	<p>یعنی ستیزہ و در آویختن (۳) باشیر و پلنگ بر کہ آویزند؟ آن بہ کہ ز تیر فقر پر پیر کند این تہمت مردان تو چو سو بان میدان بگرو لپٹ جانا۔</p>
<p>صاحب نو اور گوید کہ آویختن و آویختہ شدن کذا فی البرہان لیکن معنی اول تا مل است مؤلف در برہان این نیافت و ما را با ہر دو معنی بالا اختلاف است آویزان بقاعدہ فارسیان اسم عالیہ باشد و آن ہی است مشتق کہ ازان کیفیت فاعل یا مفعول یعنی صدور یا وقوع فعل بطور تو استمرار یافتہ شود و آن را زیادت لفظ و نون بر صیغہ امری سازند کذا فی حسن</p>	<p>صاحب رشیدی این آویزان گوید یعنی ستیزہ و صاحب ولرزان و در مؤید است این لفظ را یا قسیم و کہ تحقیقش بجای ندارد۔ بقول و حاصل کہ (۲) آویز است از مصدر آویختن</p>

دارو (و) آویزان بقول امیر- فارسی اردو میں	برحاصل بالمصدر قانع و مؤلف باوست
مستعمل لٹکا ہوا معلق (علق سے) تقریبی ڈیڑھ	عجب است کہ صاحب نوادرا این را ام
میں نجم سان ذمے نوس کے تھے آویزان نہ	فاعل و امر گفته صاحب انتد بجا الہ فرنگ
آویز ایندن بقول صاحب بحر عم	فرنگ گوید کہ مقابل آمیزش استندی
آویختن (کامل التصریف) مضارع این	پیش نکر و فارسیان این را مرادف آمیزش
آویزانہ- صاحب نوادرا ذکر این بجا الہ	گفته اند کہ گذشت بنجیال ما احتلاط چیزی
صفوة المصادر کرده یعنی (آویختن فرمود)	با چیزی در طبیعت آمیزش است و اجزا
نوشہ مؤلف گوید کہ مقصود صاحب بحر	اعضا و جسم آویزش چنانکہ جامی گوید
انست کہ این را بطحاظ معنی دوم آویختن	تر آمیزش جسم و آویزش او چنان گشتی از
متعدی بیک مفعول گیریم کہ مرادف معنی	گوہر خویش غافل نہ (اردو) لپٹ جانا-
اول آویختن باشد و مقصود صاحب نوادرا	لپٹ پڑنا کا حاصل بالمصدر مصدری کے
انست کہ این متعدی بد مفعول است	وزن پر آتا ہے- آویزش کا ترجمہ قریب تر
مؤلف گوید کہ این متعدی بیک مفعول	دہینگا مٹی- ہاتھ پائی- ہے-
وہ و مفعول ہر دو باشد (اردو) لٹکانا لٹکانا	آویز کردن (استعمال) ذکر این بر لفظ
آویزش کسر و آویز ہوتے- بقول	آویز گذشت-
صاحب نوادرا حاصل بالمصدر و اسم فاعل	آویز گین (اصطلاح) بقول برہان و
و امر بدین معنی از آویختن- صاحب نوادرا	جامع و نوادرا بکون زای ہوتے و کسر کاف

فارسی و نون ساکن گدای مبرم و ابرام کنندہ زخمی کر کے مانگتا پھرتا ہے اگر کوئی دکاندار
راگویند صاحب ناصری گوید کہ گدائی کہ نہ دے تو وہین اڑ کر بیٹھ جاتا ہے آتش
بہر کس اور آویز دو چیری خواہد و لجاج کنداؤ (۵) قبر پر شیرینی لیجاوے اگر انصاف ہو
آویزندہ و امر با و نختن (الخ) عتد العجب چه منڈ چر اشاگرد ہووے کو کہن استاد کا بیچو
پریشان بیانی ہاست - مقصود صاحب ناصری فقر البغیر کسی زخم لگانے کے اڑے رہتے ہیں
جزین نباشد کہ آویز امر آ و نختن است و اور بغیر لینے کے نہیں ملتے اون کو دکن میں
بجالت ترکیب افادہ اسم فاعل ہم کند مخفی اڑیل فقیر کہتے ہیں -
مباد کہ گن بکسر اول معنی صفت است - آویزہ بقول صاحب برہان بروزن
ہر گاہ بالکلہ ترکیب یا بد افادہ معنی صاحب پاکیزہ (۱) گوشوارہ راگویند اسدا نند خان
کند چون شرم گن معنی صاحب شرم دکذانی غالب در قاطح برہان گوید کہ عا شاکہ آویزہ و
البرہان (پس آویز گن صاحب آویزش و گوشوارہ یکی تو اذ بود - گوشوارہ چیری است
کنایہ از گدای مبرم صاحب سردری در شید ز رنگار یا مرصع بجا ہر آبدار کہ بردستار چند
فرماید کہ آویز گن آنکہ ہر کر امیند از و در آویز و آویزہ پیرایہ است کہ در زردیہ گوش سورہ
و چیری خواہد (ارو) بقول صاحب جامع کنند و آن پیرایہ در آن انازند تا آویزان
اللغات وہ گداجولے بغیر دروازے سے باشد - باز بر حاشیہ نوید کہ آویزہ خصوصیت
نہ ملے - بقول آصفیہ منڈ چرا (ہندی) اسم گوش ندارد و رکلاہ و تاج و تخت و چتر پیرا
مذکورہ فقیر جو سر اور چہرہ استرے وغیرہ سے یاد با گوشوارہ گوشوارہ با وجود این معنی کہ

نوشته آمد هرگونه پیرایه گوش را نیز گویند نه با گوهر پاک کرده یا قوت تراویزه پاک پس
 آویزه را (انتهی) صاحب قاطع القاطع در زیورس که گوشواره نام دارد آنرا آویزه
 جواب غالب بدرشت زبانی کار گرفته است گوش گفتن خوش است و عجب نیست که قاطع
 بالای طاعت است اگر چه صاحبان جامع از مجرد آویزه هم همین زیور را گرفته باشند چنانکه
 جهانگیری - سروری - ناصری - شمس - اتفاق متفقین است که برنمبر (۱) مذکور شد خصوصاً
 بهار - دانند تا نید برهان می کنند اما استعمال قول صاحب برهان و جامع و ناصری که آ
 این که در کلام فرس یافته شد با آویزه گوش اهل زبانند منزلی دارد - در کلام فرس مجرب
 است و هودا - (کمال اسمیل ۵) ای از تو (آویزه) یعنی آویزه گوش بنظر ما رسید حیف
 مرا گوش پر دیده همتی پنخوش آنکه ز گوش با است که صاحب قاطع القاطع هم سندی
 در دیده همتی پنخوش مردم دیده نه آویزه گوش باین خصوصیت پیش نکرد (۳) بقول صاحب
 از گوش بدیده آ که در دیده همتی پنخوش صاحب رشیدی آویزه مرادف آویزه یعنی ستیزه باشد
 ناصری صراحت کند که (۳) آویزه - هر چیز دیگر کسی ذکر این نکرد (۴) بقول صاحب نو
 که آویزه از بلور و غیره مؤلف گوید که در معنی که بذیل آن سخن نوشته آویزه هر چه بدل آویزه
 عام خصوصیت با گوش هم نباشد اما از کلام عموماً و گوشواره که از گوش آویزه خصوصاً
 جامی سندی بدست آمده (جامی ۵) دیگر کسی ذکر این نکرده (ارو ۱) آویزه بقول
 که از رده تیج شمش بود مانند جان که آویزه بند امین فارسی) مذکر - ایک قسم کا زیور جسے عورت
 کمرش بود برفت (دولہ ۵) تشبیہای وی از کان مین اپنی ہین (سودا ۵) حسن سے

<p>مرغوب خاطر خوشگوار۔</p>	<p>کان کے آویزے میں یہ لطف کہ چون مستعد</p>
<p>استعمال بقول بہار</p>	<p>قطرہ شبنم کہ پڑے جلد پیک (ظفر سے) کان</p>
<p>نمبر ۲۱ شخصی کہ آویزہ</p>	<p>کے آویزہ لطین یہ کب ہے زلف یار نشا</p>
<p>بہ گوش بہ بند (ملاحظہ التذبات فی ۵) چو</p>	<p>یہ پتھر چٹا ہے لیتا ہے پتھر کو چاٹ (بجر سے)</p>
<p>گوش خدیو از لالی پندہ شد از روی اخلاص</p>	<p>آویزہ بار بار اکتا ہے زلف میں ذامعی کا</p>
<p>آویزہ ہندہ مؤلف گوید کہ ایشا نے گوش در</p>	<p>دانت بن کے ڈسے گا گھر کسے ذ صاحب</p>
<p>در مصرع اول این معنی خاص را پیدا کند۔</p>	<p>اصفیہ نے اس کا اردو ترجمہ لشکن کہا ہی</p>
<p>ورنہ (آویزہ بند) عام باشد و تخصیص از</p>	<p>(۲) لشکن بقول صاحب اصفیہ (ہندی)</p>
<p>گوش ندارد این معنی از معنی دوم آویزہ</p>	<p>اسم مذکر گھنٹے کا لنگر۔ پنڈلم۔ شا قول۔ (جہاں)</p>
<p>میشود کہ گذشت۔ (ارو و) (۱) آویزہ ہنایا</p>	<p>فالوس کی بلورین قلین۔ آویزہ سے چھوٹا</p>
<p>بقول جامع اللغات وہ شخص جس نے</p>	<p>شکستی ہوئی ہر چیز۔ جموتی ہوئی چیز۔ آپ</p>
<p>آویزہ زیور پہنا ہو۔</p>	<p>اسی لفظ پر لکھا ہے کہ ناک کے زیور بلاق</p>
<p>بقول صاحب انتہا بجا لکھتا</p>	<p>اور کان کے زیور کن پھول کو بھی لشکن کہتے</p>
<p>فرنگ آویزہ پتھر چسپیدہ چینی۔ دیگر کسی ذکر</p>	<p>میں (۳) دیکھو آویزہ (۴) من بجاتا۔ بقول</p>
<p>این نکر در ادویہ دیکھو آویزہ پتھر۔</p>	<p>صاحب اصفیہ (ہندی) دل پسند۔ دل پذیر۔</p>

آویزگان | بقول صاحب جامع و ناصری و برہان بانا و کاف فارسی بروننا
 فالیربان خواص و دلبران و عشوقان را گویند صاحب اننگوید کہ و ترہ معنی خلاصہ

وخاصہ وصاف و پاک است ہذا فارسیان۔ ارباب صفا و صفوت را کہ مراض اندوژہ
 ورون خوانند مؤلف گوید کہ این بقاعدہ فرس جمع آویژہ باشد کہ بمعنی خاص و خالص
 پاک و پاکیزہ می آید ازین جا ست کہ آویژگان را فارسیان بمعنی خاصان گرفته اند و ژہ
 ازین تعلق نباشد (ارو و) بقول صاحب جامع اللغات معشوق۔ خوبصورت لوگ صاحب
 آصفیہ نے لفظ خواص پر لکھا ہے کہ (عربی) اہم نگر۔ خاص کی جمع۔ عوام کا تقیض اردو
 میں مستعمل ہے۔

آویژہ | بقول صاحب برہان بازی فارسی (۱) بمعنی خاص (۲) خالص و پاک
 و پاکیزہ (۳) شراب انگوری باشد صاحب جامع بمعنی اول و دوم قانع (ارو و) بقول
 آصفیہ (۱) خاص (عربی) اردو میں مستعمل عام کا تقیض مخصوص بمعنی (۲) خاص
 (عربی) اردو میں مستعمل صاف بکرا۔ پاک۔ پاکیزہ (۳) انگوری شراب موٹ۔
 آویش | بقول صاحب شمس بجد و قصر بای پارسی مراد آتش است چنان کہ
 انوری گوید (۵) اگر کہنچوب آستان تو حکم چہ شمشیر چو بہا شود آویش صاحب برہان
 این را بہال مہلہ آورده است کہ گذشت صاحب ناصر ہیمن شعر انوری را سند لفظ
 آویش بہال مہلہ آورده است و عجیب آنست کہ خود صاحب شمس ہم این شعر را بہال مہلہ
 آویش بہال مہلہ نوشتہ قائل بنیال مؤلف تسامح صاحب شمس است کہ این را
 پہلے روچھ محدودہ باوا ہم آورده دیگر کسی از اہل لغت ذکر این نکرده (ارو و)
 دیکھو آتش۔

آوشن | بقول برهان و جامع باشین نقطه دار بر وزن پاشیدن (۱) کاکوتی را گویند
 و آن گیاه است که عبری سقرری خوانند و در گیلان کتکتو گویند و (۲) بمعنی آوختن و
 (۳) برکشیدن تیغ از غلاف هم آمده صاحب ناصری گوید که مرادف همان آوشن که
 مذکور شد (ناصر خسره) چه کنی دنیا بی دین و خرد زیرا که خوش نباشد نام بے زیره و
 آوشن به صاحب سروری و جهانگیری ورشیدی بر معنی اول قانع - و جهانگیری اینقدر
 میفراید که در هندوستان این را سائل مروا خوانند - معلوم میشود که این لغت پہلوی است
 که صاحب پہلوی ذکر این بمعنی اول کرده است صاحب شمس بر لفظ آویشه نون زود
 را هم ذکر کند و صرف معنی اول را بیان فرماید مؤلف گوید که مقصود صاحب برهان و
 جامع از معنی دوم حاصل بالمصدر آوختن باشد یعنی مرادف آویش و هم چنین معنی
 سوم - از مصدر آوختن مرادف معنی آویخ و آویک که می آید زیرا که این مصدر نیست
 که از معنی مصدری پیدا کنیم باشد که بدین هر دو معنی فارسیان این را اسم جاد گرفته باشند
 اما صاحب مؤیدین را بمعنی اول آوشن نوشته فرماید که بایای فارسی موقوف است که مقصود
 بای معروف است گیاهی است منسوب بقدشاهان بتازیش سقر نامند از تهی با
 نسخه اعلی از مؤید بفضل داریم که بسیار کهنه است اگر غلطی بکنایش راه نیافته باشد و لفظ
 صحیح آوشن (آوشتن) قرار یابد در آن صورت معانی منبر ۲ و ۳ حسب قول برهان درست
 شود مگر دیگر کسی از اهل لغت (آوشتن) را نوشته و صاحب مؤید برین لفظ ذکر معانی ۲
 و ۳ - نکرده و انقدر علم (ازو) (۱) و کچو آویش (۲) و کچو آویش و آویر (۳) تلوار کهنه

کا حاصل بالمصدر بھی مصدر ہی کے وزن پر آیا ہے۔

<p>آویشتہ بقول صاحب برہان و جامع ذکر این کرده و از یونانی طیب سند آورو</p> <p>و جہانگیری و سروری و رشیدی و شمس نصح (س) آویشتہ خوری چونیم شقال پیر و</p> <p>شین نقطہ دار معنی اول آویشن است کاکاوترا بر وزن تو بلغم (ار و و) و کھو</p> <p>باشد۔ صاحب ناصری بذیل لفظ آویشن آویشن بن</p>	<p>آویشتہ بقول صاحب برہان و جامع ذکر این کرده و از یونانی طیب سند آورو</p> <p>و جہانگیری و سروری و رشیدی و شمس نصح (س) آویشتہ خوری چونیم شقال پیر و</p> <p>شین نقطہ دار معنی اول آویشن است کاکاوترا بر وزن تو بلغم (ار و و) و کھو</p> <p>باشد۔ صاحب ناصری بذیل لفظ آویشن آویشن بن</p>
---	---

الف محدودہ باہمی ہوز

آہ | بقول صاحب برہان بسکون ہا کلمہ ایست کہ بوقت انوس و حسرت و مصیبت گویند صاحب ناصری باتفاق برہان این قدر بیفزاید کہ صدای نفسی ہم آہ باشد کہ بانالہ از سینہ برآید مؤلف گوید کہ چنین باشد ما حقیقت این را بذیل عرض می کنیم تا ہم

(س) تا ماہ رسید ہم اشب ہ آہ از رسد با ہم اشب ہ و فرماید کہ بی مدہم آمدہ صاحب رشیدی بر لفظ معروف قانع۔ صاحب تحقیق فرماید کہ این لفظ عربیت و آن نزد فارسیان کم از مالہ باشد و مالہ کم از فغان چنانکہ گفتہ اند (شوکت بخاری س) از لب من کے فغان و نحو اہ می آید پر و ن ہ مالہ ام از ناتوانی آہ می آید پر و ن ہ (ظہوری س) چنین بردغم او

گر توان مردم را ہ عجیب کہ مالہ نسا ز و فغان مردم را ہ بہار گوید کہ از اصوات است و با نیز آمدہ و این از لفظ آہک مستفاد میشود چنانچہ بیاید و بر آہک فرماید کہ بالمد و القصر چونہ را گویند کہ چون آب بران پاشند بخاری مانند آہ از ان بر خیزد (س) مؤلف گوید کہ آہک یا تخیر آہ است۔ ماخذش آہ باشد نہ بالعکس چنانکہ از او عای بہار مستفاد میشود پس آہ بخار

که چون در حالت رنج و اندوه از سینه بر می آید آوازی با او بر آید و حقیقت آواز این است
 که تخمیر داخلی با تنفس خارج شود و مجرای تنفس که مبنی است از برای هر دو منگی کند و آه برای خروج
 خود مدوازد و بان گیر و چون در آن به بی اختیار بی بازگردد آوازی نازک بر آید که آن بی حقیقت
 آواز بیرون آمدن بخار و کشاده شدن و بان است همین قدر است حقیقت آه حقیقی پس
 صاحبان حسرت و افسوس و مبتلایان غم و اندوه به نقل این صوت فطرتی کلمه آه را هم
 از زبان برآوردند که این نقل است و آن اصل پس صوت نقل بلند تر از اصل باشد واضح باد
 که از میان ما که بالا مذکور شد ضرورت تلاش ما خدا این باقی نماند شخصی مسبا و که زبان
 سنکرت آهت بمعنی قربانی سوخته آمده کذافی الساطع پس عمی نیست که فارسیان از
 سنکرت این را گرفته باشند زیرا که آه هم دو دیا بخار سوزش دل است با هم که این شب
 بر لفظ آهسته نوشته ایم - فارسیان صفات و تشبیهات آه را بیان کرده اند و بهار و انشا
 ذکر آن فرموده اند که به ترتیب نقلش می کنیم (صفات آه) (۱) آتش آلود (۲) آتشبار
 (۳) آتشناک (۴) آتشین (۵) آتاقه دار (۶) اثر باخته (۷) برق خام (۸) بلند (۹)
 سبزه اثر (۱۰) بی سامان (۱۱) پرده سوز (۱۲) پریشان (۱۳) جاگد از (۱۴) جگر دوز (۱۵)
 جگر سوز (۱۶) حسرت آلود (۱۷) خام (۱۸) درو آلود (۱۹) دردناک (۲۰) دروغ (۲۱) در
 تاب (۲۲) دو بالا (۲۳) دود آماهی (۲۴) دود پیمای (۲۵) زمین دریده (۲۶) دیر
 (۲۷) ستاره سایی (۲۸) سحر خیز (۲۹) سحر گاهی (۳۰) سرد (۳۱) سرکش (۳۲) سوزناک
 (۳۳) سوزناک (۳۴) سینه سوز (۳۵) سیه مست (۳۶) شجاع (۳۷) شرر بار (۳۸) شعل
 ناک

(۴۹) شور نشان (۴۰) بھگاہی (۴۱) صور آوا سے (۴۲) عالم سوز (۴۳) عنبرین (۴۴) غم
(۴۵) غم پرور (۴۶) فلک پیمای (۴۷) قیامت جلوہ (۴۸) کلفت آشنا (۴۹) کم فرصت
(۵۰) گردون و وزرا (۵۱) گرم (۵۲) گریہ آلود (۵۳) سلسل (۵۴) معنبر (۵۵) موزون -
تشیہات آہ (۱) آتش (۲) اژدہا (۳) انھی (۴) برق (۵) تار (۶) تیر (۷) تیغ (۸)
جاروب (۹) چوگان (۱۰) خامہ (۱۱) خدنگ (۱۲) دشمن (۱۳) دو در (۱۴) رشتہ (۱۵) رشتہ
گوہر (۱۶) رقم شکنین (۱۷) زلف (۱۸) زنجیر (۱۹) سرو (۲۰) سطر (۲۱) موم (۲۲) سنبل
(۲۳) شعلہ (۲۴) شمشیر (۲۵) شمع (۲۶) طرہ (۲۷) علم (۲۸) قاصد (۲۹) قامت
(۳۰) کند (۳۱) گرد (۳۲) گوہر (۳۳) گیو (۳۴) س لوای (۳۵) مشعل (۳۶) مصرع (۳۷)
موج (۳۸) ہسمان نا خواندہ (۳۹) ناوک (۴۰) نیض (۴۱) شخ (۴۲) شعل (۴۳) ہنار
صاحب اند گوید کہ بالفظ کشیدن کشادن - و میدان و زون مستل - مامی گوئیم کہ استعمال تو
و سبج ترازین است کہ در طحقات این می آید - مخفی مباد کہ فارسیان جمع آہ - آہ با آورده
اند (ظہوری ۵) بیدلان از حسرت قدسی آہ با اول چہ موزون می کشند (اروین)
آہ بقول امیر (فارسی) اروین مستعمل کلہ افسوس (نامخ ۵) بس میں ہوتا میں پرستے نہ
کبھی اسے نامخ آہ میرا مرے قابو میں اگر دل ہوتا نہ بقول امیر کسی تکلیف سے کر ہنہ
کی صدا فقرہ امیر) بیچاروں کی آہ آہ سے رات بھر نیند نہیں آئی بقول صاحب رسالہ
تذکیر و تانیث (مونث) دسالک ۵) کہتے ہیں آہ شعلہ نشان عرش تک گئی ہو تو آہ
پر وہ داری اہل فلک گئی بقول امیر صفات آہ حسب ذیل ہیں (صفات)

(۱) آتشبار (۲) آتشاک (۳) آتشین (۴) اژدار (۵) بلب نارسیدہ (۶) بے آواز
 (۷) بے اثر (۸) بے تاثیر (۹) پرود (۱۰) پر شرر (۱۱) پریشان (۱۲) پیچان (۱۳) پیچ (۱۴) و (۱۵) تاب شکن
 تاب گیل بقول امیر طاقت و صبر لہجہ انیوالی (۱۶) ٹہنڈی (۱۷) جانگاہ (۱۸) جگر گداز (۱۹) حسرت
 آلودہ (۲۰) خار گداز (۲۱) خطاکار (۲۲) خوبار (۲۳) خوشچکان (۲۴) خون نشان (۲۵)
 درو آمیز (۲۶) در فزا (۲۷) رسا (۲۸) زبانہ کش (۲۹) سرو (۳۰) سوزان (۳۱) سوزنا
 (۳۲) سوزندہ (۳۳) شب خیز (۳۴) شب گیر (۳۵) شر بار (۳۶) شر نشان (۳۷)
 شعلہ بار (۳۸) شعلہ زن (۳۹) شعلہ نشان (۴۰) صاحب تاثیر (۴۱) ضعیف (۴۲) عالم
 سوز (۴۳) عرش پیا (۴۴) عرش رس (۴۵) فتنہ انگیز (۴۶) فسون تاثیر (۴۷) فلک
 پیا (۴۸) فلک تاز (۴۹) فلک رتبہ (۵۰) فلک فرسا (۵۱) کرسی نشین (۵۲) گرم (۵۳)
 موزون (۵۴) ناتوان (۵۵) نارسا۔ امیر نے لفظ آہ کی تشبیہات و استعارات کا بھی
 ذکر فرمایا ہے۔ فارسی تشبیہات کے لحاظ سے ہم نے اسکی صراحت ذیل میں کی ہے۔
 تشبیہات و استعارات (۱) آتش (۲) انگلی (۳) بجلی (۴) برچی (۵) بلم (۶) تیر
 (۷) تیر انداز (۸) تیغ (۹) چٹری (۱۰) خدنگ (۱۱) خط شاع (۱۲) وود (۱۳) زنجیر (۱۴)
 سرو (۱۵) سان (۱۶) سیخ (۱۷) شرارہ (۱۸) شعلہ (۱۹) شمشاد (۲۰) شمع (۲۱) شہاب
 آفتاب (۲۲) ہتیر (۲۳) صاعقہ (۲۴) صرصر (۲۵) علم (۲۶) فقیلہ (۲۷) قوس قزح
 (۲۸) کلک (۲۹) کلید (۳۰) کند (۳۱) کوڑا (۳۲) گرد باد (۳۳) د (۳۴) مصرع
 (۳۵) ناوک (۳۶) نخل (۳۷) نشان (۳۸) ہوا (۳۹) ہوائی۔

<p>آہ آتش آلود اصطلاح باضافت ہای ہوز کنایہ ^ش (صائب ۵) ہنمان در پردہ ہر موسے بن آہ آتشین دارو نو رگ ابر بہار ان برق رادر آستین دارو نو (ارو و) دیکھو ترجمہ اردو صفات آہ کا نمبر (۳) (ذوق ۵) اس کے تو اور آگ وہ بیدر ہو گیا پاب آہ آتشین سے بھی دل سرد ہو گیا پاب مصدر آئندہ میں بھی اسکی ایک مثال ہے۔</p>	<p>آہ آتش آلود اصطلاح باضافت ہای ہوز کنایہ ^ش آہ گرم بہانہ ذکر این در صفات آہ کردہ کہ ہر ^{۱۱} گذشت ماندش از کلام ملا وحشی بدست آوردہ ایم (۵) بجای خود در بزم خوبان ^ش سان ہرگز تکر و پنے آنکہ اشک گرم و آہ آتش آلود نداشت پنے (ارو و) صفات آہ میں آتشبار آتش ناک۔ آتشین کا ذکر ہو چکا ہے آہ آتش بھی اسکی ایک مثال ہے۔</p>
<p>آہ آمدن استعمال بر آمدن آہ باشد معنا کیا آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت (انسی خاور ۵) ز سینہ ہر نفسم آہ جانگداز آید پنے چو آتشک نشیند می و باز آید پنے جامی ۵) ہرگز سبراً</p>	<p>آہ آمدن یا آتش ناک کہہ سکتے ہیں یا آتش ناک ہی سے کام لے سکتے ہیں (سودا ۵) کیا صد آہ آتش ناک نے جوش پنے یہ غیرت سکو کہتی تھی کہ خاموش پنے</p>
<p>آہ آتشین اصطلاح باضافت ہای ہوز بقول ^ص بجز آہ گرم و آہ درد ناک باشد صاحب مؤیدیم (ارو و) آہ اٹھنا۔ بقول امیر ول سے آہ ذکر این کردہ (جامی ۵) جامی آخر بداع ^ص نکلنا (معروف ۵) سرد مہری سے تری دل سوزی پنے باچنین آہ آتشین کہ تولی پنے میرے دل افسردہ سے پنے جزوم سرد اب تو دولہ ۵) داغ دل را آہ ہای آتشین باشد آہ آتشین اٹھتی ہنہین پنے نشان پنے دو روزن می دہد آگاہی از سوز کباب آہ آہ و آشتن استعمال یعنی دشتن کسی</p>	<p>آہ آتشین اصطلاح باضافت ہای ہوز بقول ^ص بجز آہ گرم و آہ درد ناک باشد صاحب مؤیدیم (ارو و) آہ اٹھنا۔ بقول امیر ول سے آہ ذکر این کردہ (جامی ۵) جامی آخر بداع ^ص نکلنا (معروف ۵) سرد مہری سے تری دل سوزی پنے باچنین آہ آتشین کہ تولی پنے میرے دل افسردہ سے پنے جزوم سرد اب تو دولہ ۵) داغ دل را آہ ہای آتشین باشد آہ آتشین اٹھتی ہنہین پنے نشان پنے دو روزن می دہد آگاہی از سوز کباب آہ آہ و آشتن استعمال یعنی دشتن کسی</p>

آهار | بقول صاحب برهان و جامع بروزن نا پار (۱) یعنی خورش و چیزی خوردن باشد
 چنانکه نا پار چیزی خوردن و (۲) چون خورش باعث قوت است بنا بر آن آتش را که بر
 کاغذ و جامه مانند سبب تقویت آن گردد آهار گویند و (۳) یعنی فولاد و چوهره در صاحب
 ضروری بذکر معنی اول نسبت معنی دوم صراحت کند که شور با نیکه بر جامه مانند تا حقیقت
 بگیرد و نشاسته که بر کاغذ مانند آن را نیز آهار گویند چنانکه استاد لاسمی گوید (۵) الماس کرده چنگ
 را خوش کرده دل نیز نگ را پا آهار داده سنگ را از کشتن شیران به دوم به و آرتسه بذکر معنی
 دوم و سوم از ابوالبرکات منیر که در رذیته گفته سندی پیش می کند (فقره ۲) پیکر ساده
 رویان را با آهار تیغ مانند کاغذ می بریدند صاحب رشیدی بذکر هر سه معانی گوید که ظرف
 طعام را که (با آهار) گفته اند متعلق یعنی اول است و معنی ترکیبی آن (با خوراک) باشد
 پیروی و مؤید بر ذکر معنی دوم قانع به آرد بذکر معنی دوم و سوم از طاهر اسد آورده (فقره ۲)
 کاغذ گرنسیب قبل از آنکه ورق آبی سحاب را بشوربای دیگر بجز آهار دهد صفحه چهره امر را
 به حقیقت اشک مهره کشید «صاحبان ناصری و جهانگیری بذکر هر سه معنی به معنی سوم از حکیم
 اسدی سند آورده اند (۵) نهاد از کجین سر که سالار بود و عمودش از پولاد آهار بود و خا
 آرزو بذکر معنی اول و سوم فرماید که معنی دوم متعلق با اول است زیرا که آشی را که کاغذ و جامه
 می مانند سبب تقویت آن است که خورش باعث قوت است مؤلف گوید که آهار
 لغت سنکرت است بالمد یعنی طعام و غذا - و بالتضم یعنی پرده سواری زمان و بالفتح
 نشاسته رقیق - کذافی الساطع پس معلوم میشود که فارسیان این لغت را از زبان سنکرت

گرفته اند و با لفتح بهم معنی پالوده که بر کاغذ و شور با نیکه بر جامه مانند استعمال می کنند ذکرش بجای
 خود آید پس آهار را بالمد معنی اول گرفتن عیبی ندارد که ماخذش تحقیق است - کسی از اهل
 لغت سند استعمال این پیش نکرد و بنظر ما هم نگذشت - آنچه صاحبان لغت این را بسند
 استاد لاسمی و ابوالبرکات و طاهر المعنی دوم گرفته اند قابل غور است تحقیق ماخذ این
 معنی را بفتح اول قرار می دهد - صاحبان لغت فرس همین معنی را بفتح هم آورده اند پس اسناد
 نثر ابوالبرکات و طاهر برمد الف قابل وثوق نیست زیرا که قلم در دست کاتبان تصدیف
 شعار و نقل نویسان ساده کار است مقصود ما مدوده نوشتن یا بالعکس آن کردن بدست
 او شان باشد و زریعه تصحیح و تنقیح بدست ما نیست که میزان بحر شعر و زشتماریم و این قدر
 جگر کاوی بدین جهت که اهل لغت نسبت معنی دوم از تاویلات کار گرفته اند یعنی چون معنی
 اول تحقیق است می فرمایند که خورش باعث قوت است و آشی که بر کاغذ و شور با نیکه
 بر جامه می مانند سبب تقویت کاغذ و جامه باشد ما می گوئیم که هر گاه به تحقیق ماخذش آهار
 بالفتح را فارسیان معنی پالوده که بر کاغذ و شور با نیکه بر جامه مانند گرفته اند ضرورتی ندارد
 که درین مورد نثر آهار را بالمد خوانیم و از تاویلات کار گیریم حالا برسد نظر استاد لاسمی غور می کنیم و
 می گوید که مدوح ما چنگ خود را شمشیر قرار داده یعنی دمم شیر را در دست گرفت و پیرنگش
 زده گشت گویا سگ را تقویت داد یعنی شیر را بالای او نهاد اگر اینجا آهار را معنی دوم
 گیریم یعنی آشی که بر کاغذ و شور با نیکه بر جامه می دهند در معنی شعر خط میشود پس باید که معنی دوم
 از تمیم کار گیریم یعنی آهار دادن) معنی چیزی را بچیزی تقویت دادن باشد - تقویت کاغذ

بہ آتش یا پالودہ و تقویت جامہ بہ شور یا مخصوص کردن درست نباشد شاہد و حوا
ماہین سندا ستا دلاسی است کہ در الفاظ شش کاغذ است نہ جامہ دینی و انیم کہ متعین نازک
خیال این را چہ طور بند معنی دوم آورده اند اگر بحسب ادعا سے ما از تعمیم کار گرفته شود معنی
شعر بدستی پیدا میشود و فافہم۔

اچہ بعض صاحبان لغت آہار را بالمد معنی سوم گرفته اند یعنی فولاد جو ہر داسا خندہ خنجر
است زیرا کہ استناد آہا از کلام حکیم اسدیت کہ بالاند کو رشد کہ استعمال (آہار بودن) و
آہست معنی ذریعہ تقویت بودن۔ شک نیست کہ این معنی مجاز و با معنی اول تعلق دارد
کہ غذا و خورش ہم باعث تقویت انسان است حالاً بر معنی شعر توجہ بر نگاریم۔ شاعر گوید کہ
و عمودش از پولاد آہار بود یعنی سان ممدوح کہ از پولاد بود و ذریعہ تقویت او بود۔ اگر در
مصرع آہار را معنی پولاد گیریم معنی شعر ہرگز درست نہیں و بعض کتاب و بعض نسخ
(و او) در میان پولاد و آہار زیادہ کردہ اند (کافی القاسری) و بعض پولاد را باضاً
خواندہ اند و گویند کہ آہار۔ نوعی از پولاد است (کافی الرشیدی) اما خیال ما این ہم
بیچ است قابل نتیجہ این ہمہ تحقیق آنست کہ معنی آہار خورش است و مجازاً بعضی
طاقت ہم آمدہ زیرا کہ خورش ذریعہ طاقت و توانائی است۔ (ارو و) (۱)۔ آہار
بقول صاحب المصنف (فارسی۔ سنسکرت) اردو میں استعمال (۱) یعنی کہانا (۲) نشاستہ
کلف۔ مادہ۔ جو کاغذ پر کتابوں کی مضبوطی کے لئے چڑھاتے ہیں آپ ہی نے
لفظ (ضنا) پر بھی اسکا ذکر کیا ہے۔ لیکن امیر نے لفظ آہار پر صرف معنی دوم کا ذکر کیا ہے

فرماتے ہیں کہ نشاستہ وغیرہ کے لئے لہی پکا کے کاغذ اور وصلیوں پر پھیرتے ہیں اور خشک ہو جانے کے بعد ہرے سے رگڑتے ہیں تاکہ حروف خوب چمکین اور قلم روان ہو اور اٹھانا چاہیں تو حرف صاف اٹھ آئیں نیز فرماتے ہیں کہ اب دہاں بحدف الف بول چال میں زیادہ ہے صاحب آصفیہ نے لفظ (کلف) پر لکھا ہے کہ ماڈے۔ اہار۔ کاخجی۔ کلف۔ جو دھوبی لوگ چاولوں یا میدے کا پکا کر کھانے کو کرارا اور صاف بنانے کے واسطے دیتے ہیں (۳) فولاد۔ بقول صاحب آصفیہ (فارسی) اردو میں مستعمل۔ مذکر۔ پوزد۔ ایک قسم کے نہایت سخت جو ہر دار لوہے کا نام (آتش سے) سختی بچو یا سے دل میں نوا جو روڑو موی ہماری آہ سے فولاد ہو گیا

آہ از جگر کشیدن

استعمال۔ آہ کردن

پر امیر فرماتے ہیں کہ آہ کو دل سے علاقہ

و آہ کشیدن و بر آوردن آہ از جگر باشد مگر شعرا نے آہ جگر بھی کہا ہے جیسے (حفظ) اگر چہ تعلق حقیقی آہ بادل است ولیکن فارسیاں (۵) بان لب پر آگئی آہ جگر سے پیشتر با جگر ہم آوروہ اند چنانکہ بیدل گوید (۵) و انچہ راہر و منزل پہ پہنچا راہر سے پیشتر کا فوری بروڑو زین آہ از جگر جو سحر می کشیم ماہ (۵) آہ از دل بر کشیدن استعمال۔ آہ کردن (اردو) آہ کھینچنا۔ بقول امیر آہ کرنا (اصح) و بر آوردن آہ از دل باشد چنانکہ جامی تاب کیا ہے جو تہجے او نظر سے دیکھے (۵) گوید (۵) بیش ازین گو آفتاب آن کھینچا آہ کردن چشم قرین نکا (۵) محاورہ اردو عارض نازک سوز (۵) ورنہ آہی بر کشم از دل میں بھی آہ کا تعلق جگر سے مانا گیا ہے (۵) جگر کہ سوز و آفتاب (۵) اردو) آہ کھینچنا۔

(دوغ ۵) وہ ہنڈ سے ہنڈ سے چین ہو آہ از دل بر کشیدن است کہ گذشت چنانکہ

گھر کو چلیکے بنے اور آہ سرد دل پر طلال کینچہ صائب گوید (۵) اگر ز دل نکشم آہ نیت

آہ از دل برون آمدن | استعمال - لازم بیدردی و کہ رشتہ ام گرہ از پیچ تباب گردید

بصدر گذشتہ چنانکہ بیدل گوید (۵) شہم ہی (ظہوری ۵) بیدلان از حسرت قد کسی پ

ز دل از حسرت قائل برون آمد پسر شک آہہا از دل چه موزون می کشند پ (ارو)

ازویدہ بال افشان تراز بل برون آمد پ و بچو آہ از دل بر کشیدن -

(ارو) آہ دل سے نکلنا (دوغ ۵) آہ از لب بلند گردیدن | استعمال برابر

آہ از لب بلند چنانکہ صائب گوید (۵) آہ از لب بلند چنانکہ صائب گوید (۵)

آہ سردی از لب ہر کس کہ می گرد و بلند آفتاب کی ہے یا رویہ چراغ گل سے شمع پ

آہ از دل بلند گردیدن | استعمال مراد درتہ دل چون سحر وار دگرہ پ (ارو) آہ

بصدر گذشتہ باشد چنانکہ صائب گوید - لب سے نکلنا (آتش ۵) نکلی لبون سے آہ

(۵) آہ افسوس از دل خون گرم ما گرد و بلند کہ گردون نشانه تھا پ گویا کہ تیر جوڑے ہوے

از شکست بشیشہ ہر کس صدا گرد و بلند آرو تھے کمان مین پ

آہ دل سے اٹھنا (معروف ۵) سرد مہری آہ از لب سستن | مصدر اصطلاحی

سے تری میرے دل افسردہ سے پ خیروم بقول بہار کتا یہ باشد از آہ از لب جدا شد

سردا تو آہ آتشین اٹھتی نہیں پ (والہ ہروی ۵) تیر طبع از کسوف فسق و

آہ از دل کشیدن | استعمال - مراد بیت الشرف پ زین خجالت آہم از لب

(۵) (۵)

نکند چون میم ماه ذہ (اروو) آہ لب سی نکنا۔ دیکھو (آہ از لب بلند گردیدن)

آہازیدن | بقول صاحب بحر علم معنی آہنختن است کہ کشیدن باشد مطلقاً (سالم
 التصریف) یعنی بعد از حذف نون مصدر بنای ماضی او در مشتقات سالم باشد و تبدیل
 و حذف در حروف اصلی آن راہ نیا بد پس درین صورت غیر ماضی مستقبل و اسم مفعول
 نخواہد بود و صیغہای غیر سالم این کہ مضارع و حال و اسم فاعل و امر و نہی باشد در
 اہل لسان نیلندہ (آہی) صاحب نوادر گوید کہ بزای تازی بروزن آہاسیدن۔
 بر کشیدن تیغ و خنجر و مانند آن۔ مفعول این آہازیدہ و آہنج و آہیک۔ حاصل بالمصدر
 بمعنی کشش و نیز اسم فاعل و امر چون (عالم آہنج) و (جان آہنج) و (دم آہنج) کہ آرد
 سا گویند کہ چیز ہا را بدم در کشد و (آہنج) در کش تمام است صاحب نوادر گوید کہ معنی
 این کشیدن است خصوصیت شمشیر و غیر ذلک ندارد۔ صاحب نوید سجوالہ زفا نگویا
 گوید کہ مراد آہنختن است و صاحب ناصر ی بآہازیدہ) گوید کہ کبسر زای نقطہ وار
 بمعنی کشیدہ و چہ قد کشیدہ و چہ شمشیر کشیدہ و چہ تنگ اسپ کشیدہ مؤلف گوید کہ صاحب
 نوادر تصریف آہازیدن و آہنختن را بہ یکجا نوشتہ آنچه آہنج را امر قرار دہد متعلق از آہازیدن
 نباشد و آنچه امر را اسم فاعل ہم گوید اجمال بیانش باشد کہ بحالت ترکیب افادہ معنی اسم
 فاعل کندہ مجرور۔ بحث کامل مشتقات آہنختن بجایش می آید اینجا ہمین قدر صراحت
 کافیت کہ آہنج متعلق ازین مصدر نیست و در تخصیص معنی ماہم با صاحب نوادر اتفاقاً
 نداریم۔ مخفی مباد کہ بنیال ما ماخذ این مصدر لفظ آہ است و معنی کشیدن درین مصدر از

ماخذ پیدا شد زیرا کہ آہ بخار سیت کہ از داخل بیرون می آید و اللہ اعلم۔ صاحب برہان پور لفظ آہتہ کہ می آید ذکر مفعول این (آہازیدہ) کرده (ارو و) کھینچنا۔

آہازیدہ | بقول صاحبان برہان و ناصر می آن و (۲) عمارت ہا می طولانی را نیز گویند و جہانگیری و جامع کبسر زامی نقطہ دار و سکون مؤلف گوید کہ ہم مفعول است از مصدر آہازیدہ تمثالی و فتح وال (۱) معنی کشیدہ باشد خواہ قند معنی کشیدہ و معنی دوم مجاز آن باشد (ارو و) کشیدہ خواہ شمشیر کشیدہ خواہ تنگ اسپ و اشنا (۱) کھنچا ہوا (۲) طولانی عمارت۔

آہال | اصحاب اند بوالہ فرنگ فرنگ گوید کہ ما خود است از اہالی کہ لفظ عربیت شعرای فرس این را معنی اہالی استعمال کرده اند کہ معنی مردمان باشد و او این را لفظ فارسی قرار دہد حیف است کہ سندی پیش نشد و دیگر کسی از اہل لغت ذکر این نکرد و نقل بیان کردیم و تا وجود سند تسلیم این قاصیرم در روزمرہ فرس البتہ شنیدہ ایم کہ استعمال این میشود مثلاً اہل علم را فارسیان اہل علم گویند و لیکن اہل عرب ہم ضرورت شعرا اہل را بجا لفظ اہل استعمال کرده اند کذا فی التصراح پس نمیتوان گفت کہ این مفرد است (ارو و) اہالی موالی۔ بقول امیر اہالی۔ اہل کی جمع اور موالی مولے کی جمع معنی یا ران اردو میں مستعمل ہے جیسے (فقیرہ امیر) آٹھ پہرا اہالی موالی جمع رہتے ہیں گنجیفہ اڑتا ہے۔ "اہالی کا ترجمہ لوگ ہی لوگ زبان سنسکرت کا لفظ ہے اردو میں مستعمل۔ بقول صاحب تصفیہ اشخاص صاحب ساطع نے بھی لوگ کو معنی مردمان زبان سنسکرت کا لفظ لکھا ہے۔

آہا پیدن | بقول صاحب نوادر مرادف آہازیدن و آہمختن۔ صاحب موارد ہم ذکر

این کرده ہر دو از سند ساکت و دیگر کسی ذکر این تغیر و تبدیل می شود و اختیار آن بدست اہل
 فکر و مؤلف گوید کہ زبان دانان فرس در بارہ زبان نامور باشد ہر گاہ مصدر آہ بیدن پڑ
 مصدر عرفہ تصرف ہا کرده اند ملاحظہ فرمایید و ماست نقصانی نباشد کہ معنیش آہ کردن گوییم
 طر شستی و طاحسن و ملا فوئی زردی کہتین بخصوص در آنجا لیکہ ماخذ این معنی کشیدن کہ
 و مدیند و ابابکریدین و عمریدین را معنی زیارت ذکرش بالا گذشت لفظ آہ باشد چنانکہ بر مصدر
 کردن کہ معنہ و مدینہ طیبہ و زیارت کردن آہ ازین ہم ذکر آن کرده ایم (ارو و) و بگو
 مزار مبارک ابو بکر و عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما و آہ ازین -

طوفیدن معنی طواف کردن و مکردین معنی آہ با و از آمدن (مصدر اصطلاحی)
 مکر کردن و چراغیدن معنی چراغ افروختن نالہ پیدا شدن است زیرا کہ ما بر لفظ آہ ذکر
 آورده اند کہ بجای خودش ذکر کنیم صاحب کرده ایم کہ نزد فارسیان و رجبہ فغان بالاترازنا
 نو اور در مقدمہ کتاب گوید کہ دیگران را تصریف باشد و نالہ بالاتراز آہ پس اگر آواز آہ پیدا
 جایز نیست مگر وقتی کہ از شوخی طبع حرف نہند شود نالہ است و اگر نالہ بلند شود فغان باشد
 و التزام گیرند می گوئیم کہ این مجتہدین زبان (ظہوری ۵) پر دہ نالہ در و چون کشم دل
 کاری کرد و اند کہ حلقہ زبان را وسعت دهند بفقان و در کلمہ نالہ ہوس آہ با و از آید ہزار و
 و متاخرین تحقیق پسند طریخی اختیار کرده اند آہ کانعرہ مارنا - بقول امیر زور سے آہ کرنا -
 کہ عرصہ زبان را تنگ می کند فضلابی معاصر جیسے (فقیرہ امیر) یہ کس نے آہ کانعرہ مارا کہ
 عجم را باید کہ برین غور کنند ما و ہر یک بان کہ دل بھر آیا - اگر چه امیر نے اسکی صراحت فرماید